

Sygn. akt III CZ 296/22

POSTANOWIENIE

Dnia 12 kwietnia 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Roman Trzaskowski

SSN Władysław Pawlak

w sprawie z powództwa Bank spółki akcyjnej w W.

przeciwko P. W. i H. W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 12 kwietnia 2023 r. w Izbie Cywilnej

w Warszawie,

zażalenia pozwanych

na wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu

z 21 lutego 2022 r., sygn. akt I ACa 940/20,

**uchyla zaskarżony wyrok, pozostawiając rozstrzygnięcie
o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu
kończącym postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Powód Bank Spółka Akcyjna w W. wniósł o zasądzenie od P. W. i H. W. solidarnie na jego rzecz kwoty 2.078.216,71 zł z odsetkami ustawowymi za opóźnienie od dnia wytoczenia powództwa, odpowiadającej niespłaconemu kredytowi z odsetkami liczonymi zgodnie z wypowiedzianą przez powoda umową kredytową.

Pozwani P. W. i H. W. wniesli o oddalenie powództwa, zarzucając nieważność umowy kredytowej, którą zawarli z powodem.

Wyrokiem z 1 października 2020 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu oddalił powództwo. Sąd ten ustalił, że 22 września 2008 r. pozwani zawarli z powodem działającym wówczas pod firmą Bank Spółka Akcyjna w W. (zwanym też „X.”) umowę o kredyt hipoteczny konsolidacyjny dla osób fizycznych „X.1.” waloryzowany kursem franka szwajcarskiego (CHF), z przeznaczeniem na refinansowanie kilku kredytów udzielonych pozwanym przez X. i inne banki. Kredyt został udzielony w kwocie 1.178.830 zł, przy jednoczesnym przeliczeniu jego wartości na CHF. Jego kwota wyrażona w walucie waloryzacji na 18 września 2008 r., według kursu kupna waluty z tabeli kursowej banku wynosiła informacyjnie 574.870,76 CHF, i mogła różnić się od wartości z chwili uruchomienia kredytu. Umowa przewidywała 240-miesięczny okres kredytowania, od 22 września 2008 r. do 10 października 2028 r. Kwota kredytu podlegała spłacie według harmonogramu w równych ratach kapitałowo-odsetkowych do 10 dnia każdego miesiąca, w złotych po uprzednim ich przeliczeniu według kursu sprzedaży CHF z tabeli kursowej banku, obowiązującego w dniu spłaty o godzinie 14:50. Kredyt oprocentowany był według zmiennej stopy procentowej, która w dniu wydania decyzji kredytowej wynosiła 4,68%. Wysokość zmiennej stopy procentowej w dniu wydania decyzji kredytowej ustalona została jako stawka bazowa LIBOR 3M dla CHF - 2,78% i została powiększona o stałą w całym okresie kredytowania marżę 1,90%. Oprocentowanie dla należności przeterminowanych w stosunku rocznym w dniu wydania decyzji kredytowej wynosiło 10,73 %. Zabezpieczeniem spłaty kredytu były: hipoteka kaucyjna do kwoty 1.768.245 zł ustanowiona na nieruchomości

pozwanych, ubezpieczenie niskiego wkładu własnego kredytu na 36 miesięczny okres, przelew praw z umowy grupowego ubezpieczenia spłaty rat kredytu w razie poważnego zachorowania oraz pobytu w szpitalu w wyniku choroby i nieszczęśliwego wypadku.

Powód mógł wypowiedzieć pozwanym umowę kredytu w razie naruszenia przez nich warunków umowy, m.in. w przypadku niedokonania spłaty raty kapitałowo-odsetkowej lub jej części w terminie określonym w umowie oraz niedokonanie wpłaty należnych prowizji, opłat i innych należności w umówionym terminie. Okres wypowiedzenia wynosił 30 dni i liczony był od dnia doręczenia wypowiedzenia. Zobowiązania z umowy kredytu stawały się wymagalne następnego dnia po upływie okresu wypowiedzenia, a kredytobiorca zobowiązany był do niezwłocznej spłaty wszystkich wymagalnych należności. Wierzytelności niespłacone w terminie określonym w umowie lub następnego dnia po okresie wypowiedzenia traktowane były jako zadłużenie przeterminowane, a rata kapitału lub w przypadku wypowiedzenia umowy także kwota kapitału – jako kapitał przeterminowany. Od kapitału przeterminowanego powód miał naliczać odsetki w wysokości określonej w tabeli oprocentowania dla należności przeterminowanych w walutach obcych, których wysokość wyznaczana była jako suma oprocentowania nominalnego i marży.

Pozwani przy zawarciu umowy złożyli oświadczenia, że zostali dokładnie zapoznani z warunkami udzielania kredytu złotowego waloryzowanego kursem CHF, w tym o zasadach spłaty kredytu i je akceptują, że są świadomi ryzyka kursowego, którego konsekwencje wynikające z niekorzystnych wahań kursu złotego do walut obcych mogą mieć wpływ na wzrost kosztów obsługi kredytu. Pozwani nie zostali w rzeczywistości zaznajomieni z ryzykiem kursowym wiążącym się z zawarciem umowy kredytu waloryzowanego kursem CHF. Przedstawiciel powoda tłumaczył im, że kurs CHF nie jest stały, a rata kredytu może ulegać wahaniom na poziomie kilkudziesięciu złotych. Zapewniał pozwanych o stabilności CHF jako waluty, nie przedstawił pozwanym projektu umowy kredytu przed jej podpisaniem. Pozwani zostali zaznajomieni z treścią umowy kredytu dopiero w dniu jej zawarcia. Po jej przeczytaniu zgłosili powodowi kilka zastrzeżeń co do postanowień dotyczących obowiązku ubezpieczenia i sporządzania wyceny

nieruchomości. Powiedziano im, że treść umowy wyznaczona jest przez stały wzór i brak jest możliwości czynienia w niej zmian. Do umowy miał zastosowanie wzorzec w postaci „Regulaminu udzielania kredytów i pożyczek hipotecznych dla osób fizycznych w ramach X.1.”.

Kredyt został uruchomiony na wniosek pozwanych z 14 października 2008 r.

Od 2009 r. wysokość rat kapitałowo-odsetkowych spłacanych przez pozwanych zaczęła rosnąć w sposób zauważalny. Od 2010 r. pozwani stracili możliwości spłacania kredytu i 9 grudnia 2010 r. zwrócili się do powoda o wprowadzenie karencji w spłacie kapitału na osiem miesięcy. 13 września 2011 r. strony zawarły aneks do umowy kredytu i przyjęły, że w okresie kolejnych sześciu miesięcy przypadających po dniu płatności raty o najbliższym terminie wymagalności określonym w nowym harmonogramie spłat ustalone zostaje odroczenie w spłacie kapitału, spłata rat odsetkowych nie została zawieszona. 23 maja 2012 r. pozwani zwrócili się do powoda o odroczenie spłaty kapitału na sześć miesięcy. Do czerwca 2012 r. pozwani spłacali kredyt regularnie uiszczając kolejne raty kapitałowo-odsetkowe w złotych.

Pismami z 30 września 2016 r. pozwani złożyli powodowi oświadczenia o uchyleniu się od skutków oświadczeń woli prowadzących do zawarcia umowy kredytu, które złożyli pod wpływem istotnego błędu, o którym dowiedzieli się i który zrozumieli po analizie raportu Rzecznika Finansowego pt. „Analiza prawna wybranych postanowień umownych stosowanych przez banki w umowach kredytów indeksowanych do waluty obcej lub denominowanych w walucie obcej zawieranych z konsumentami”.

Pismami z 25 czerwca 2018 r., doręczonymi 3 lipca 2018 r., powód wypowiedział pozwanym umowę kredytu z zachowaniem trzydziestodniowego okresu wypowiedzenia. Kwotę zobowiązania pozostałego do spłaty na dzień sporządzenia pisma oznaczył na 538.640,77 CHF, w tym kapitał na 461.361,60 CHF oraz odsetki na 77.279,17 CHF.

Sąd Okręgowy ocenił, że strony łączyła umowa kredytu złotowego, indeksowanego do CHF, spełniająca wymagania określone w art. 69 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (aktualny tekst jedn. Dz. U. z 2022 r. poz. 2324;

dalej – pr. bank.), zmienionego następnie ustawą z 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 165, poz. 984) w celu wyeliminowania z obrotu postanowień umownych zawierających niejasne reguły przeliczania należności kredytowych, zarówno na przyszłość, jak i w odniesieniu do wcześniej zawartych umów w części, w jakiej nie zostały wykonane. Do kredytów zaciągniętych przed dniem wejścia w życie tej ustawy art. 69 ust. 2 pkt 4a oraz art. 75b pr. bank. ma zastosowanie do tej części kredytu, która pozostała do spłacenia.

Według Sądu Okręgowego, umowa łącząca strony dotknięta jest wadą w konstrukcji indeksacji prowadzącą do jej nieważności. Umowa zakładała, że wyliczenie wysokości zobowiązania pozwanych nastąpi z odwołaniem się do kursów CHF, lecz ani ta umowa, ani Regulaminu udzielania kredytów i pożyczek hipotecznych dla osób fizycznych w ramach X.1. nie określały czytelnych zasad ustalania kursów CHF, z zastosowaniem których miały być przeliczane świadczenia stron. Sprzeczne z naturą stosunku zobowiązaniowego i niedopuszczalne jest przyznanie jednej ze stron umowy możliwości zmiany jej warunków. Pozwani nie mieli możliwości poznania zasad ustalania przez powoda kursu CHF na potrzeby przeliczania świadczeń przewidzianych umową. Pozwany miał przy ich kształtowaniu w istocie pełną swobodę.

Sąd Okręgowy jako abuzywne w rozumieniu art. 385 § 1 k.c. ocenił: § 1 ust. 3 umowy w zakresie, w jakim przewiduje waloryzację kredytu kursem CHF, § 10 ust. 4 umowy przewidujący spłatę rat kapitałowo-odsetkowych w złotych po uprzednim ich przeliczeniu według kursu sprzedaży CHF z tabeli kursowej banku obowiązującego na dzień spłaty z godziny 14:50, § 22 ust. 2 Regulaminu udzielania kredytów i pożyczek hipotecznych dla osób fizycznych w ramach X.1. przewidujący, że wysokość każdej raty odsetkowej lub kapitałowo-odsetkowej kredytu waloryzowanego kursem przyjętej waluty określona jest w tej walucie, natomiast jej spłata dokonywana jest w złotych po uprzednim jej przeliczeniu według kursu sprzedaży danej waluty określonym w tabeli kursowej banku na dzień spłaty.

Za postanowienia umowne mieszczące się w pojęciu „głównego przedmiotu umowy” w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993 r. uznał

te, które określają podstawowe świadczenia w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę. Taki charakter mają m.in. postanowienia (określane niekiedy jako „klauzule ryzyka walutowego”), które wiążą się z obciążeniem kredytobiorcy-konsumenta ryzykiem zmiany kursu waluty i związanym z tym ryzykiem zwiększenia kosztu kredytu. Klauzule kształtujące mechanizm indeksacji określają także główne świadczenie kredytobiorcy.

Zdaniem Sądu Okręgowego nieuczciwe warunki dotyczące różnic kursowych nie mogą być zastąpione z odwołaniem się do przepisów, które mają jedynie ogólny charakter, a bez uszczegółowienia umowy po pominięciu klauzul abuzywnych nie jest możliwe dalsze jej obowiązywanie; nie da się bowiem określić sposobu i wysokości świadczeń, które powinny być spełniane w wykonaniu umowy. Nie jest również możliwe dalsze obowiązywanie umowy, która bez wyeliminowanych z niej pewnych postanowień tworzyć będzie stosunek prawny, którego cel lub treść sprzeciwiałaby się właściwości (naturze) stosunku, ustawie lub zasadom współżycia społecznego (art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 353¹ k.c.).

Przekształcenie kredytu złotowego indeksowanego do waluty obcej w zwykły (tzn. nieindeksowany) kredyt złotowy, oprocentowany według stawki powiązanej ze stawką LIBOR na skutek eliminacji niedozwolonych klauzul kształtujących mechanizm indeksacji, prowadzi do zniesienia ryzyka kursowego właściwego zawartej przez strony umowy. Wyeliminowanie ryzyka kursowego charakterystycznego dla umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie stawki oprocentowania ze stawką LIBOR jest równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, że należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż kredyt niepodlegający mechanizmowi waloryzacji, a to oznacza, że po wyeliminowaniu tego rodzaju klauzul utrzymanie umowy o charakterze zamierzonym przez strony nie jest możliwe. Przemawia to za jej nieważnością. Istnienie umowy kredytu udzielonego i spłacanego w złotych, w przypadku którego stawka procentowa byłaby oparta o wskaźnik LIBOR, który pozostaje integralnie związany z klauzulą walutową i rozliczeniami w walucie obcej, nie jest możliwe. Bez dotkniętych częściową nieważnością postanowień dotyczących wysokości oprocentowania, umowa nie zostałaby zawarta.

Wyrokiem z 21 lutego 2022 r. Sąd Apelacyjny w Poznaniu uchylił zaskarżony apelacją powoda wyrok Sądu Okręgowego z 1 października 2020 r. i sprawę przekazał temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Zarzuty podniesione w apelacji pozwanego były w ocenie Sądu Apelacyjnego bezzasadne, a o wydaniu orzeczenia kasacyjnego zdecydowało stanowisko tego Sądu, że Sąd Okręgowy powinien był rozważyć czy roszczenie powoda w całości lub w jakimś zakresie zasługiwałoby na uwzględnienie na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu. W uzasadnieniu uchwały z 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20 (OSNC 2021, nr 6, poz. 40) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że w razie nieważności umowy kredytu dokonywane przez niedoszłego kredytobiorcę płatności mające stanowić spłatę wykorzystanego kredytu są świadczeniami nienależnymi, podobnie jak świadczeniem nienależnym jest w takiej sytuacji wypłata środków pieniężnych przez bank; zgodnie z art. 410 § 1 k.c. w związku z art. 405 k.c. świadczenia nienależne podlegają zwrotowi. Powód domaga się od pozwanych zasądzenia kwoty 2.078.216,71 zł stanowiącej niespłacony kapitał wypłacony im na podstawie umowy kredytu z odsetkami. Nieważność umowy uzasadnia zwrot przynajmniej kapitału jako świadczenia nienależnego. W tym zakresie Sąd Okręgowy nie rozpoznał istoty sporu w rozumieniu art. 386 § 4 k.p.c. Sąd Apelacyjny uznał, że rozpoznanie roszczenia powoda na innej podstawie prawnej w postępowaniu apelacyjnym skutkowałoby tym, że strona niezadowolona z wyniku rozstrzygnięcia zostałaby pozbawiona prawa do dwuinstancyjności, gdyż od wydanego tak wyroku mogłaby już tylko przysługiwać skarga kasacyjna.

W zażaleniu na orzeczenie Sądu Apelacyjnego z 21 lutego 2022 r. pozwani zarzucili, że zostało ono wydane z naruszeniem art. 386 § 4 k.p.c. w związku z art. 321 § 1 k.p.c. przez niewłaściwie zastosowanie i przyjęcie, że doszło do nierozpoznania istoty sprawy przez Sąd Okręgowy ze względu na nierozważenie możliwości zastosowania innej podstawy prawnej rozstrzygnięcia (bezpodstawnego wzbogacenia), podczas gdy żądanie pozwu, twierdzenia powoda i przywołana przez pełnomocnika podstawa faktyczna nie dawały możliwości orzekania na innej podstawie prawnej.

Pozwani wniesli o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zakresem kognicji Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym prowadzonym na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. objęta jest wyłącznie ocena, czy w sprawie wystąpiły wskazane przez sąd drugiej instancji przesłanki wydania orzeczenia kasatoryjnego, którymi są: nieważność postępowania przed sądem pierwszej instancji, nierozpoznanie przez ten sąd istoty sprawy oraz sytuacja, gdy wydanie wyroku przez sąd drugiej instancji wymagałoby przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. Zażalenie przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie jest środkiem prawnym służącym kontroli materialnoprawnej podstawy wyroku czy prawidłowości zastosowania przez sąd drugiej instancji przepisów prawa procesowego niezwiązanych z podstawami kasatoryjnego orzeczenia. Jest ono skierowane wyłącznie przeciwko uchyleniu wyroku i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Ocenie Sądu Najwyższego może być zatem poddany jedynie ewentualny błąd sądu odwoławczego przy kwalifikowaniu określonej sytuacji procesowej, jako odpowiadającej powołanej podstawie kasatoryjnego rozstrzygnięcia.

Wydanie orzeczenia kasatoryjnego w niniejszej sprawie Sąd Apelacyjny objaśnił nierozpoznanie istoty sprawy przez Sąd Okręgowy, w związku z tym, że kwota dochodzona pozwem może być powodowi należna nie na podstawie przepisów o obowiązku wykonania umowy zgodnie z jej treścią, lecz na podstawie przepisów o obowiązku zwrotu świadczenia spełnionego nienależnie.

Oceny, czy sąd pierwszej instancji rozpoznał istotę sprawy dokonuje się po zbadaniu żądań pozwu i przepisów prawa materialnego stanowiących podstawę rozstrzygnięcia, nie zaś na podstawie ewentualnych wad postępowania wyjaśniającego. Do nierozpoznania istoty sprawy dochodzi wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, gdyż sąd błędnie zidentyfikował charakter roszczenia, zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony, bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie.

Zakaz orzekania ponad żądanie pozwu odnosi się wyłącznie do ilościowych

i przedmiotowych granic powództwa. Jeżeli w okolicznościach faktycznych sprawy sąd stwierdza zasadność żądania powoda z innej podstawy prawnej niż przez niego wskazana, to powinien je uwzględnić z tej innej podstawy, przy czym powinien zwrócić na to uwagę stron i umożliwić im wypowiedzenie się (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 27 marca 2013 r., V CSK 181/12; z 16 listopada 2012 r., III CSK 73/12; z 19 marca 2012 r., II PK 175/11; z 12 maja 2011 r., II PK 277/10; z 1 kwietnia 2011 r., III CSK 220/10; z 2 lutego 2011 r., II CSK 414/10).

Powód w niniejszej sprawie dochodził kwoty, którą wypłacił pozwanym w wykonaniu zawartej z nimi umowy. Zakres żądania zgłoszonego przez powoda był też zdeterminowany ustaleniami poczynionymi w umowie odnośnie do tego, jak będzie obliczana kwota podlegająca zwrotowi na rzecz powoda, gdyby powstały warunki do wypowiedzenia umowy. Bezsporne między stronami było, że po podpisaniu umowy o przytoczonej przez Sąd Okręgowy treści, powód wypłacił pozwanym pewną kwotę, którą pozwani wykorzystali, a na rzecz powoda świadczyli ratałnie kwoty mające odpowiadać części przekazanego im kapitału i wynagrodzeniu za korzystanie z niego. Pozwani bronili się przed żądaniem pozwu zarzutem nieważności umowy, będącej konsekwencją tego, że uchylili się od skutków prawnych oświadczeń prowadzących do jej zawarcia, które mieli złożyć pod wpływem błędu, a następnie zarzucając abuzywność niektórych jej postanowień. Wszystkie te okoliczności zostały objęte podstawą faktyczną powództwa. Świadczenie dochodzone przez powoda – przedsiębiorcę na podstawie przepisów o obowiązku wykonania umowy, po stwierdzeniu jej nieważności ze względu na oświadczenie drugiej strony – konsumenta o braku woli pozostawania w relacji związania klauzulami abuzywnymi zawartymi w umowie, może być zasądzone jako nienależne.

W uchwale składu siedmiu sędziów z 31 stycznia 2008 r. – zasadzie prawnej – III CZP 49/07 (OSNC 2008, nr 6, poz. 55) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że Sąd drugiej instancji rozpoznający sprawę na skutek apelacji nie jest związany przedstawionymi w niej zarzutami, dotyczącymi naruszenia prawa materialnego, wiążą go natomiast zarzuty dotyczące naruszenia prawa procesowego; w granicach zaskarżenia bierze jednak z urzędu pod uwagę nieważność postępowania. Do odmiennej oceny

materialnoprawnej sprawy i do wyciągnięcia z niej konsekwencji, po ewentualnym uzupełnieniu postępowaniu dowodowego, był zatem uprawniony Sąd Apelacyjny.

Z tych względów, nie stwierdziwszy zarzucanego przez pozwanych naruszenia art. 321 § 1 k.p.c., lecz stwierdziwszy wydanie zaskarżonego wyroku z naruszeniem art. 386 § 4 k.p.c. – na podstawie art. 394¹⁴ k.p.c. w zw. z art. 394¹ § 3 i art. 108 § 1 oraz art. 398²¹ k.p.c. – Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

[SOP]

[ał]